I. ULUSLARARASI KARADENİZ TARİHİ SEMPOZYUMU

FIRST INTERNATIONAL BLACK SEA HISTORY SYMPOSIUM

12-14 ARALIK 2019
12-14 DECEMBER 2019
TRABZON / TÜRKİYE

UKTS - I
BİLDİRİLER KİTABI

AVRASYA ÜNİVERSİTESİ

I. ULUSLARASI KARADENİZ TARİHİ SEMPOZUMU

BİLDİRİLER KİTABI

EDİTÖRLER

Kenan İNAN

Deniz ÇOLAK

TRABZON 2020

I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı

Editörler
Kenan İNAN
Deniz ÇOLAK

Kapak Tasarım
Deniz BAYRAK

ISBN
978-605-74827-0-9

Avrasya Üniversitesi Yayınları- 1

Basım
Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık
Cumhuriyet Mah. Özgür Cad. No:42 TRABZON
Tel: 0541 302 75 23 e-mail: gunduzofset61@gmail.com

Birinci Baskı
Trabzon 2020

İletişim
T.C. Avrasya Üniversitesi Rektörlüğü
Pelitli Mahallesi Rize Caddesi No: 226 Ortahisar/Trabzon
Tel: 0462 334 05 50 e-mail: info@avrasya.edu.tr

I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu
12-14 ARALIK 2019 TRABZON/ TÜRKİYE
BİLİM KURULU

Prof. Dr. Mehmet ÖZ
Prof. Dr. Michael URSINUS
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Dariusz KOŁODZİEJCZYK
Prof. Dr. M. Feridun EMECEN
Prof. Dr. Edith Gülçin AMBROS
Prof. Dr. Rustam SHUKUROV
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. Sergei KARPOV
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY
Prof. Dr. Claudia RÖMER
Prof. Dr. Besim ÖZCAN
Prof. Dr. Ömer İskender TULUK
Prof. Dr. Ekrem ÇAVUŞEVİÇ
Prof. Dr. Kenan İNAN
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Doç. Dr. Turan AÇIK
Doç. Dr. Eyyüb ŞİMŞEK
Dr. Öğr. Üyesi Miraç TOSUN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY
Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA

İÇİNDEKİLER

	Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Takdim Yazıları *Kenan İnan* *Ömer Yıldız*	IX-XI
1	Halitu, (K)Halyb, (K)Haldai İlişkisi Ekseninde Halitu Ülkesi ve Lokalizasyonu Üzerine Genel Bir Değerlendirme *Osman Emir*	3-19
2	Trabzon Metropoliti Hrısanthos'un Kaleminden "Trapezous'ta Din ve Kültür" Üzerine Kısa Bilgiler *Hatice Tuğba Akdoğar Akbulut*	21-36
3	Bizans İmparatorluğu Döneminde Trabzon ve Çevresi (VI. Yüzyıl) *Ali Genç*	37-49
4	Orta Çağda Armenia "Coğrafyası"nın Şekillenmesinde Trabzon'un Entelektüel Etkisi Var Mıdır? *İlhami Tekin Cinemre*	51-62
5	Doğu Karadeniz Kıyılarında Mekân Değiştiren Yerleşme Örneği Yeniden Kurulan Bir Kıyı Kasabası Görele *Feridun M. Emecen*	63-71
6	Tarihçi Bakış Açısıyla Trabzon'da Çift Dillilik Meselesi *İbrahim Tellioğlu*	73-88
7	The Empire of Trebizond and the Golden Horde *Rustam Shukurov*	89-95
8	XV. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Orta Karadeniz Yöresinde Vakıflar-Genel Bir Değerlendirme *Mehmet Öz*	97-110
9	Ahiliğin Trabzon'daki İzleri *İlhan Şahin*	111-124
10	Trabzon Tarihinin Kaynakları: XV-XVI. Yüzyıllarda Trabzon Tahrîrleri, Özellikleri ve Düşündürdükleri *Ersin Gülsoy*	125-149

11	Azrail'in Kara Eli: 17.Yüzyılda Kırım'da Veba Salgınları ve Köleler *Zeynep Dörtok Abacı – Fırat Yaşa*	151-170
12	Kürküm Kefenim Oldu: 17. Yüzyılda Kırım'da Kürk, Veba ve Ölüm *Zeliha Buket Kalaycı*	171-186
13	Şeriye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon ve Karadeniz Ticareti (1649-1671) *Kenan İnan*	187-225
14	1687 Yılında Trabzon'da Eşkıyalık Faaliyetleri *Sebahittin Usta*	227-240
15	XVII. Yüzyılın Sonlarında Trabzon Esnaflarının Yer Aldığı Mülk Satışları *Emine Ak*	241-256
16	Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin Of Bölgesinin Türkleşme ve İslâmlaşmasındaki Etkisi *M. Hanefi Bostan*	257-280
17	XVII. Yüzyıl Sonlarında Trabzon'da Yaşanan Bireysel Asayiş Vakaları Olarak Cinayet ve Yaralama Mine Keleş	281-296
18	Trabzon'da Borç İlişkilerinin Sulh Yoluyla Çözümlenmesi (XVII. Yüzyılın Son Çeyreği) *Kübra Afacan*	297-310
19	XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon'da Tek Taraflı Boşanma: Talâk *Gülsüm Mamaş*	311-323
20	Hurûfât Defterlerine Göre Trabzon Şehri'nde Mahalle ve Camileri *Turan Açık*	325-352
21	Sürmene Hurufat Defterlerinin Genel Bir Değerlendirmesi (1698-1834) *Eyyüb Şimşek*	353-359

22	Kadı Sicillerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Bilim Tarihi Üzerine Okunan Kitaplar *Temel Öztürk*	361-380
23	Bir Osmanlı Kalesinin Kaybı: Azak Kalesi'nin Osmanlı Hâkimiyetinden Çıkış Süreci *Ümran Karadeniz*	381-395
24	Sohumkale'nin İnşa Sürecinde Doğu Karadenizin Lojistik Önemi (1723-1729) *Burak Selvi*	397-412
25	Üçüncüzade Ömer Paşa'nın Kariyeri ve Ölümü Sonrasına Ait Kayıtlar Hakkında Bazı Gözlemler *Miraç Tosun*	413-433
26	Trabzon Tarihî Kaynaklarına Katkı: Trabzon Ahkâm Defterleri (1155-1329/1742-1911) *Hikmet Çiçek*	435-454
27	1922 Numaralı Trabzon Şer'iyye Siciline Kayıtlı Terekelerin Sosyal ve Ekonomik Açıdan Değerlendirmesi *Hilal Tok Öztekin*	455-468
28	1758-1765 Yılları Arasında Bayburd Kazasından Merkeze Yansıyan Davalar *Mehmet Emin Üner*	469-484
29	Trabzon Şehir Tarihine Bir Katkı: Osmanlı Dönemi Trabzon Şehir Haritası (19. Yüzyıl) *Murat Küçükuğurlu-Özgür Yılmaz*	485-512
30	19. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyinden Türkiye'ye Yapılan Göçlere Karakteristik Yaklaşım *Derya Derin Paşaoğlu*	513-533
31	Bir Taşra Müftüsünün Terekesi ve Kitapları: Trabzon Müftüsü El-Hâc Mahmûd Efendi Örneği *Ayhan Yüksel*	535-554
32	Trabzon Müftüsü Ahmed Mahir Efendi ve Faaliyetleri (1867-1924) *Ahmet Köksal*	555-578

33	Trabzon ve Urfa Şer'iye Sicillerinin Muhtevaları Hususunda Bir Değerlendirme H. 1303-1309 (1886-1892) *Zafer Benzer*	579-592
34	Devr-i Hamid'den Cumhuriyet'e Doğu Karadeniz Bölgesi Tarım Politikalarında Batum Etkisi *Kemaleddin Kuzucu*	593-610
35	Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Giresun Basın Tarihine Güncel Bir Bakış (1908-1928) *Veysel Usta*	611-677
36	Vatan Müdafaasında Türk Kadınının Fedakârlığına Bir Örnek: Balkan Savaşlarında Trabzon Kadınlarının Yardımları *Ülkü Köksal*	679-701
37	Osmanlı Harfli Trabzon'da Mizâh Basını (1909-1925) *Hüseyin Albayrak*	703-720
38	1911 Yılındaki İstanbul Yangınına Trabzon'dan Uzanan Yardım Eli *Melek Öksüz*	721-745
39	Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki Faaliyetleri *Hüseyin Bayarslan*	746-754
40	Pontus Rum Cemiyeti Casusluk Faaliyetlerinin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesindeki Yansımaları *Ali Akyıldız*	755-767
41	Yıkarak İnşa Etmek: Trabzon Şehrinin Fiziksel Gelişimi Üzerine Bir Tersten Okuma Denemesi *Ömer İskender Tuluk- Deniz Bayrak*	769-788

MARAŞLI ŞEYH OSMAN EFENDİ'NİN OF BÖLGESİNİN TÜRKLEŞME ve İSLÂMLAŞMASINDAKİ ETKİSİ

M. Hanefi Bostan

(Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi mhbostan@marmara.edu.tr)

Özet

Trabzon, 15 Ağustos 1461'de Fatih Sultan Mehmed tarafından feth edilmesi ile birlikte bölge sancak olarak idari düzenlemeye tabi tutulmuş ve Trabzon şehrine ve sancağa bağlı kazalara Müslüman Türk nüfus yerleştirilirken, bölgedeki gayr-i Müslim nüfusun bir kısmı İstanbul ve Rumeli'ye sürüldüğü Osmanlı Arşivi kayıtlarıyla, dönemin müverrihlerinin verdiği bilgilerden ortaya çıkmaktadır. Trabzon sancağına bağlı olan Of kazasında (bugünkü Of, Hayrat, Çaykara ve Dernekpazarı ilçeleri ile Köprübaşı ilçesinin bazı köyleri) nüfus hareketliliği ile nüfusun artış ve düşüşüne neden olay ve politikalar değerlendirilecektir. Halk arasındaki yaygın olan kanaate göre; Of bölgesinin İslâmlaşmasında Maraşlı Şeyh Osman Efendi ile kardeşlerinin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu etkinin ne düzeyde olduğu ve Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve kardeşlerinin hangi dönemde bölgeye yerleştikleri, ne tür bir görev ifa ettikleri bulunabilen arşiv kayıtları ile değerlendirilmeye çalışılacaktır. Özellikle Maraşlı Şeyh Osman Efendi, çocukları ve torunlarının görev icra ettikleri sahanın neresi olduğu ve bunlara ne tür imkânlar tanındığı, bölgede tekkelerinin bulunup bulunmadığı, eğer varsa nerede olduğu tespite çalışılacaktır. Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve neslinin bölgenin Türkleşme ve İslâmlaşmasında bir katkılarının olup olmadığı ve eğer varsa bunun ne düzeyde olduğu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Maraşlı Şeyh Osman Efendi, Trabzon, Of, Nüfus, İhtida

The Impact of Maraşlı Şeyh Osman Efendi on Islamization and Turkization of the Of Region

Abstract

With its conquest on 25th August, 1461 by Fatih Sultan Mehmed, Trabzon has been transformed as an Ottoman district due to administrative regulation. By starting of the settlement of Muslim Turkish population in the city of Trabzon and its towns, some of non-Muslim population had been exiled to Istanbul and Rumelia in accordance to the records of the Ottoman Archive and the given information by the such-period-historians. It will be evaluated that policies and cases and reasons of decreasing and increasing of the population living in the district of Of (currently Of, Hayrat, Çaykara and towns of Dernekpazarı and some villages of Köprübaşı) which is belong to Trabzon. According to the community's belief, there is a significant influence of Maraşlı Şeyh Osman Efendi and his brothers on Islamization of the district of Of. In this paper it will be evaluated of such impact's level and what he and his children and grandchildren had worked on the location of where to be located in accordance to the archive records. In particular, it will be obtain where Maraşlı Şeyh Osman Efendi, his children and grandchildren had worked and what kinds of opportunities they had benefited, to which dervish lodges they had been and where

such dervish lodges were. It will be discussed whether there is any impact of Maraşlı Şeyh Osman Efendi and his descendants on Islamization and Turkization of such region and which level of this impact.

Key Words: Maraşlı Şeyh Osman Efendi, Trabzon, Of, Population, İhtida.

Giriş

Trabzon iline bağlı Of, Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Köprübaşı ilçelerinin İslâmlaşmasında Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve kardeşleri Hasan Efendi ve İlyas Efendi'nin büyük rolü bulunduğu halk arasında yaygın bir kanaattir. Ancak Maraşlı kardeşlerin bölgeye gelip gelmediğine dair bugüne kadar yazılı bir vesika ortaya konulamadı. Maraşlı kardeşlerden ilk söz eden *Trabzon Tarihi* yazarı Şakir Şevket'tir.

Şakir Şevket, 1873 yılında basılan kitabında şöyle bir bilgi vermektedir:

> Kazâ-ı mezkûr sekenesi fetihten iki yüz sene sonra yani dokuz yüz altmış tarihine kadar cümlesi Rum milletinden (Hıristiyan) olduğu halde Maraş ulemâsından Osman Efendi nâmında bir zât Bayburd tarîkıyle her nasılsa oraya düşerek biraz tazyîk olunmuş ise de rehber-i hidâyet-i ilâhiyye ile en mu'teber papaslarını iskât ve ilzâma muvaffak olarak ahâlinin ve papasların ekserîsi kabul-i din-i mübîn eyledikleri mukayyeddir.[1]

Yazar, bu bilgilerin kayıtlı olduğu eser ya da belgeler hakkında bilgi vermemektedir. Yine fetihten iki yüz sene sonrası, dokuz yüz atmış tarihine tekabül etmemektedir. Tekabül ettiği tarih ise Hicri 1071/1072 tarihidir.

Şakir Şevket'in bu konuyla ilgili verdiği bilgiler 1895/1896 (H. 1313) tarihli Trabzon Salnâmesi'nde de tekrarlanmaktadır.[2] Mustafa Cansız, *İnan* dergisinde yayınlanan "*Of Kazasının Umumî Tarihçesi*" adlı makalesinde; "*Oflular hiçbir tazyik görmeden Maraşlı bir Türk âlimi olan Osman Efendi'nin kimsesiz, yardımcısız Of'un en mutaassıp papazlarla dolu olan bir yerinde ansızın kendini gösterip günlerce samimi bir hava içinde, dini münakaşalardan sonra Maraşlı din âliminin teklifini Ofluların candan kabul*" ettiklerini belirtmektedir.[3]

Hasan Umur ise; "*fetihten yüz sene kadar sonra Maraşlı iki zatın irşat ve delâletleriyle Of halkı İslâm dini ile*" şereflendiğini ve hocası Karakaşoğlu Ahmet Efendi'den kendisinin de inanmadığı akla ve mantığa uygun olmayan bir hikâyeyi

[1] *Trabzon Tarihi*, I, (İstanbul: Umran Matbaası, 1294), s. 98.
[2] *Sâlnâme-i Trabzon*, Def'a 16, (Trabzon: Vilâyet Matbaası, 1313), s. 208.
[3] Mehmet Günaydın, *Cansız Hoca*, (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007), s. 214.

nakletmektedir.[4] Benzer hikâye ve rivayetlerin yöre halkı arasında da yaygın olduğu tespit edilmektedir.[5]

Bugün Çaykara ilçesine bağlı Maraşlı (Paçan) köyünde Maraşlı Şeyh Osman Efendi, aynı ilçeye bağlı Çayıroba (Yente) köyünde İlyas Efendi, Of ilçesinin Eskipazar beldesinde Maraşlı Hasan Efendi'ye ait mezarlar bulunmaktadır. Çaykara ilçesine bağlı Sultanmurat hanları yakınında bulunan Maraşlı Mezarlığı'nda Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin torunu Şeyh Osman Efendi'nin mezarının bulunduğu düşünülmektedir.

Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve kardeşlerinin Saçaklızâdeler'den olduğu ileri sürülmekle beraber bu bilgi şüphelidir.[6]. Bu konuda ilk bilgi 1967 yılına ait Maraş İl Yıllığı'nda yer almaktadır. Yıllıkta yer alan bilgilere göre; Maraş'ta 1484-1541 yılları arasında yaşayan ve Saçaklızâde Osman Efendi adıyla bilinen bir âlim kişinin yaşadığı ve bilahare Of ilçesi Paçan köyüne giderek bölgede İslâmiyeti yaydığı ve Paçan köyünde vefat ettiği belirtilmektedir.[7] Maraşlı Şeyh Osman Efendi ile Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin kardeş olduğu ifade edilmekle beraber,[8] Mehmed Efendi'nin 1732'de vefat ettiği hususunda kaynaklar birleştiğinden[9] bunların kardeş olmaları tarihen mümkün değildir.

Maraşlı Şeyh Osman Efendi Of Kazasında

"*Şeyh Osman Baba*" olarak anılan Maraşlı Şeyh Osman Efendi,[10] Of kazasına geldiği kesin olmakla birlikte, ne zaman geldiği hususunda sahih bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Eylül

---

[4] *Of ve Of Muharebeleri*, (İstanbul: Güven Basımevi, 1949), s. 8-9.

[5] M. Hanefi Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, (İstanbul: Nöbetçi Yayınları, 2012), s. 75-76.

[6] Günaydın, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış," *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008), s. 105 dpn. 17.

[7] *Maraş İl Yıllığı 1967*, (Ankara: Dönmez Ofset, 1968), s. 134-135; Ayr. bk. Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara Tarihi*, I, (Ankara: Cantekin Matbaası, 1986), s. 158-159, 163; a.mlf, *Saçaklızadeler*, (İstanbul: Babıali Kitaplığı, 2009); a.mlf, *Çaykara Sultanmurat Yaylası ve Sultanmurat Savaşları*, (Ankara: Kurtuba Yayınları, 2013), s. 22-27; Osman Sandaloğlu, *Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Âlimleri*, haz. Yaşar Alparslan, (Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2009), s. 65-131. *Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Âlimleri* adlı eseri yayına hazırlayan Yaşar Alparslan ; "*Aile Maraşlı. Ancak aile Saçaklı lakabını sonradan alıyor. Çünkü yakın tarihe kadar Of'da Osman Efendi "Maraşlı Osman Efendi" olarak tanınıyor. Yakın tarihte bu aileyi Maraş'a gelerek veya tarihçi Yalçın Özalp'tan öğrenerek yazan Haşım Albayrak ailenin sonradan aldığı lakabını Karadeniz'e taşıyor. Bundan sonra "Maraşlı Osman Efendi", Saçaklızâde Osman Efendi oluyor*" (bk. s. 132). Tahsin Özcan da Osman Efendi'nin (ö. 960/1553) Of'un Paçan (Çaykara'nın Maraşlı) köyüne giderek bölgenin İslâmlaşması sürecine katkı sağlayarak burada vefat ettiğini ve Saçaklızâde ailesine mensup olduğunun nakledildiğini belirtmekte, ancak herhangi bir kaynak göstermemektedir (bk. "Saçaklızâde Mehmed Efendi," *DİA*, 2008, 35, s. 368).

[8] Sandaloğlu, *Maraş'ta Saçaklızâdeler*, s. 65-68.

[9] Kadir Özdamarlar, "Türk Tasavvuf ve Düşünce Dünyasında Saçaklı-zâde Mehmed Efendi ve Eserleri Üzerine Bir Deneme," *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*, I, (İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi Yayını, 2005), s. 45; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi," s. 368.

[10] Bostan, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri*, s. 77.

- Ekim 1710 (H. Şaban 1122) tarihli bir hurufat kaydında yer alan bilgilere göre; "*Of ve Sürmene mâbeynlerinde Eğrisu dimekle ma'rûf mevki'de Çatana (?)*[11] *ve Sarıkaya ve Hofala (?) ve Olofnos (Alifinos/Uzuntarla)*[12] *adlı mezra'aları şen ve abâdân edüb ta'lîm-i din ve va'az etmek şartıyla meşrûtiyyet üzere Şeyh Osman'in babası ve dedesi etmeği olmakla kadısı Mehmed arzıyla müceddeden tevcîh"* edildi.[13]

Görüldüğü üzere Eğrisu, Sarikaya yaylaları ve çevre mezraları şenlendirmek ve mamur hale getirmek görevi Şeyh Osman Efendi'ye ve daha önce de dedesi ve babasına verilmişti. Bu belgeyle Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin bölgeye geldiği kesinlik kazanmaktadır. Kendisinden sonra bölgede "*ta'lîm-i din ve va'az etmek" görevinin* oğluna ve oğlundan sonra torunu Şeyh Osman Efendi'ye verildiği, ayrıca belgede geçen "*meşrutiyyet üzere Şeyh Osman'in babası ve dedesi etmeği olmakla"* ifadesi ile yörede öteden beri İslâmı anlatma görevinin bu ailede olduğu anlaşılmaktadır.

Ağustos - Eylül 1711 (H. Recep 1123) tarihli bir başka hurufat kaydında Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin torunu Şeyh Osman Efendi'nin; "*Of'da Şur (Şahinkaya) nâm karyede müteveffâ zâviyesinin yevmî bir akça ile zâviyedârı ve karye-i mezbûr câmi'in imâmı Şeyh Osman fevt mahlûlünden Mehmed'e inâyet*" edildi.[14] Bu belgeden Şur, bugünkü Şahinkaya köyünde *Şeyh Osman Efendi Zaviyesi adıyla bir zaviyenin bulunduğu ve Şeyh Osman Efendinin bu zaviyenin* günlük bir akça ile zâviyedârı ve ayrıca bu köydeki caminin de imamı olduğu ortaya çıkmaktadır. Şeyh Osman Efendi, 1711 yılının yaz mevsiminde vefatıyla köy camiinin imamlık görevi aynı yılın Ağustos - Eylül aylarında Mehmed adında birine verildi. Yörenin son dönem meşhur âlimlerinden Mustafa Cansız Hoca, Çaykara ve Dernekpazarı'nın da dâhil olduğu Of yöresinde "*tekke*" bulunmadığını ifade ederse de,[15] Şeyh Osman Efendi'nin Şur köyünde kendi adıyla anılan bir zâviyesinin bulunduğu tespit edilmektedir.

---

[11] Bu mezra yeri Çaykara İlçesi-Akdoğan Köyü Muhtarlığı Arşivi'nde (Çİ-AKMA) bulunan *Eğrisu Yaylası'na Ait Hicri 1015 (1606/1607) Tarihli Of Kadısı Hücceti* (*EY-H.1015-OKH*)'nde geçen "*Mavreya Çatağı*"nın bulunduğu alan ya da yakın çevresindeki yerlerden biri olduğu düşünülmektedir.

[12] Çaykara'nın Yaylaönü (Haros) köyündeki Feyizoğulları, Maraş'tan Sürmene'nin Uzuntarla köyüne gelip bir asra yakın burada iskân ettikten sonra arazi darlığı sebebiyle Haros'a (Yaylaönü) gidip yerleşmişlerdir (Numan Bakkaloğlu, "Yaylaönü Köyü," *Yeni Çaykara Bülteni*, 8 (1984), s. 17).

[13] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Hurufat Defteri* (*HD*), nr. 1133, s. 70, belge nr. 1.

[14] VGMA, *HD*, nr. 1133, s. 70, belge nr. 3.

[15] Günaydın, *Cansız Hoca*, s. 212.

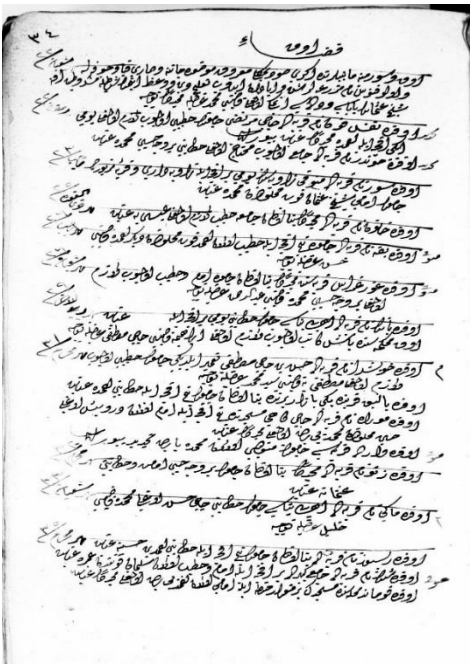

Belge 1: VGMA, *HD*, nr. 1133, s. 70.

Maraşlı Şeyh Osman Efendinin, hangi mevsimde ve hangi ayda vefat ettiği bilinmediğinden Sultanmurat'ta bulunan Maraşlılar Mezarlığında torunu Şeyh Osman Efendinin yattığı düşünülmektedir. Nitekim Şeyh Osman Efendi, yayla zamanı olan yaz mevsiminde vefat ettiğinden yaylada bulunması kuvvetle muhtemeldir. Kendilerine tahsis edilen Eğrisu ve Sarıkaya yaylaları ile çevre mezraları; Sultanmurat hanları ile Maraşlılar Mezarlığı adıyla anılan mezarlığın yakın çevresindedir. Eskiden beri bu mezarlıkta Maraşlı bir âlimin yattığı yöre halkı tarafından nesilden nesile aktarılmaktadır.[16]

[16] Bostan, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri*, s. 79-81.

Resim 1: Eğrisu Yaylası

Resim 2: Sultanmurat'tan Eğrisu Yaylası'nın Görünüşü

Resim 3: Sarıkaya Yaylası

Resim 4: Sultanmurat'ta Bulunan Maraşlılar Mezarlığı

Resim 5: Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin Torunu Şeyh Osman Efendi'nin Sultanmurat'ta Maraşlılar Mezarlığında Bulunan Mezarı

Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin mezarı konusunda Hasan Umur, bugünkü Maraşlı köyünde bulunan mezarın ona ait olamayacağını, çünkü bu mezarın rüya ile belirlendiğine dikkat çekmektedir.[17] Bu durum başlı başına araştırılması gereken bir konudur. Yine oğlunun ismi ve mezarı konusunda da bir bilgiye sahip bulunmamaktayız.

Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve kardeşlerinin Of'a ne zaman geldikleri konusu da henüz açıklığa kavuşmamıştır. Şakir Şevket'in eserinde ve H. 1313 tarihli *Trabzon Salnâmesi*'nde Maraşlı Şeyh Osman Efendinin H. 960 (M. 1552/1553) tarihinde Of'da olduğunu belirtmeleri ve Maraşlı köyünde bulunan ve sonradan yazıldığı anlaşılan mezar kitabesinde, bu yılda vefat ettiği kaydedildiğine göre, bu tarihten önce bölgeye gelmiş olmalıdır. Ancak torunu Şeyh Osman Efendi'nin 1711'de vefat ettiği göz önüne alındığında bu tarihin çok erken olduğu gerçeği ile

[17] Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, s. 16-17.

karşı karşıyayız. Nitekim Maraşlı Şeyh Osman Efendinin vefat tarihi ile torunu Şeyh Osman Efendinin vefat tarihi arasında 158 yıllık bir süre bulunmaktadır. Maraşlı Şeyh Osman Efendinin adını tespit edemediğimiz oğlu, onun vefat ettiği yılda doğmuş olduğunu düşündüğümüzde, oğlu ve torununun ortalama 79'ar yıl yaşadıklarını varsaymamız gerekmektedir. Bu kadar uzun bir hayat o günün şartlarında zor olmakla beraber imkânsız da değildir. Bu nedenle elimizde başka bilgi olmadığından Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin 1552/1553 yıllarında vefat ettiğini kabul etmek zorundayız.

Maraşlı Şeyh Osman Efendi 1552 yılı öncesinde kardeşleriyle Of kazasına geldiği, ancak bu gelişin ne zaman gerçekleştiği ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber, Yavuz Sultan Selim'in 1515 yılında Dulkadiroğulları Beyliği'ne son verip ve beyliğe bağlı boyların bir kısmını Trabzon sancağına yerleştirmesi[18] sırasında olması muhtemeldir. Ancak Trabzon Sancağına ait 1515 ve 1554 yılları ile 1583 yılına ait *Tahrir Defterleri ile diğer arşiv kayıtlarında* Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve oğlu ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Buna mukabil XIX. yüzyıla ait nüfus kayıtlarında Bağdatlıoğlu, Çolakoğlu, Fettahoğlu, Hacıfettahoğlu, Küçükalioğlu, Maraşlıoğlı, Maraşoğlu ve Vanlıoğlu gibi Dülkadirli Türkmenlerine ait boy, oymak ve aileler yer almaktadır.[19] Bu aileler bugün de bölgede varlıklarını sürdürmektedir.

1710 tarihli hurufat kaytında Of ve Sürmene arasında bulunan Eğrisu adıyla bilinen mevkinin çevresindeki mezraları şenlendirmek ve mamur hale getirmek görevi Şeyh Osman Efendi'ye ve daha önce de dedesi ve babasına verilmesi bölge mezraları şenlendirme görevinin Şeyh Osman Efendi Zâviyesine ait olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu durum bölgeye önemli bir Türk nüfusun yerleştirildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle bölgede nüfus yoğunluğundan dolayı hayvanlarına otlak bulmakta sıkıntı çeken yaylacıların, XVII. yüzyılın başlarından itibaren başlayan ve günümüze kadar uzanan mera ve yaylak davaları bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.[20]

XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Maraşlılar, Of kazasına geldiğine göre, çevredeki mezra ve yaylaklarla ilgili ve özellikle Eğrisu ve çevresindeki mezra ve yaylalar hakkındaki ilk kayıtların hangi tarihe ait olduğu önem taşımaktadır.

---

[18] Bostan, "Çaykara ve Dernekpazarı Tarihi," *Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı (Tarih - Toplum - Kültür)*, (İstanbul: Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, 2005), s. 30; a.mlf, "XV-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası," *Başlangıcından Günümüze Her Yönüyle Of*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 45-46.

[19] Sezgin Demircioğlu ve Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, (İstanbul: Şenyıldız Yayınları, 2011), s. 22-30.

[20] Bostan, "Barma Yaylası ve Yayla Ortası Şenlikleri," 2. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi (7-8 Aralık 2018)*, VI, (Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 2018), s. 804-813.

Tespit edilebilen ilk kayıt 1486 tarihli olup, İşkane ve Paçan köyleri arasında yer alan "*Yâylâk-ı Orgene*" (Ogene) imlası ile yazılan, defter harici olduğu bildirilen ve vergi hâsılı 1000 akça olan tahrir kaydıdır.[21] 27 Aralık 1528 tarihli bir başka kayıtta "*mezra'a-i Ogene tâbi'-i Of der-nezd-i yâylâk … hâric ez-defter*" ibaresinin bulunduğu görülmektedir.[22] 1583 tarihli defterlerde de Of kazasından hâne başına 2 akça olmak üzere toplam 1000 akça yaylak vergisi alındığı ve bu verginin Trabzon beylerbeyi hâsları içinde kaydedildiği görülmektedir.[23]

Eğrisu Yaylası ile ilgili tespit edebildiğimiz ilk kayıt Akdoğan (Yukarı Hopşera) Köyü Muhtarlığı Arşivi'nde bulunan bir Of kadısının hüccet kaydı suretidir. Bu kayıt H. 1015 (M. 1606/1607) tarihini taşımaktadır. Bu belgede: Of kazasına tabi Ogene sâkinlerinden Manok oğlu Yano, Pareşkeva oğlu Yani ve Sava oğlu Yori adlı gayr-i Müslimler mahkemede Kadahor sâkinlerinden Kara Keşiş adlı gayr-i Müslim'le yüz yüze gelerek adı geçen Kara Keşiş ve bazı köy ahalisinin "*Eğrisu Yâylâk*" ı diye bilinen mevkide hudutları belli olan yerlerine müdahale ettiklerini beyan ettiler ve mahkemece haklarının teslim edilmesini istediler. Bunun üzerine söz alan Kara Keşiş, iddia sahiplerinin hakları olduğunu iddia ettikleri yerler ve etrafının bir tarafı Köprü Irmağı, bir tarafı Mavreya(s) Çatağı, bir tarafı Kovanlık Başı, Dört Köşeli (Anbar) Taş(ı) ve Konadır Taşı ve bir tarafı kayalık ile sınırlıdır. Sınırları çizilen bu alan Kadahor, Hopşera, Şur ve Ogene köyleri halkının müşterek kullandıkları yerlerdir dedi. Bunun üzerine mahkeme Kara Keşiş'ten söylediklerinin doğruluğuna dair delil istedi. Kara Keşiş de Manol oğlu Kostandin, Kama oğlu Hristol adlı kişileri şahit gösterdi. Şahitler de dava konusu olan yerlerin adı geçen köylere ait olduğuna şahitlik ettiler. Mahkeme de Eğrisu Yâylâk'ının Kadahor (Gorgora n.d. Paçan/Bacan), Hopşera, (Soğanlık ve Akdoğan) Şur (Şahinkaya) ve Ogene (Köknar) köyleri halkının müşterek kullanmasına karar verdi.[24]

Eğrisu Yaylası konusundaki Ogene köylüleri ile Kadahor, Hopşera, Şur köyleri arasındaki ihtilafın sona ermediği konu ile ilgili Evâhir-i Cemaziye'l-ahir 1136 (20/25 Mart 1724) tarihli bir fermandan anlaşılmaktadır. Fermanda yukarıda zikredilen Kadı Hüccetine göre işlem yapılması emredilmektedir.[25]

[21] Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 828, s. 316.
[22] BOA, *Tahrir Defteri* (*TD*), nr. 53, s. 64.
[23] BOA, *TD*, nr. 613, s. 7; Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK. KKA), *TD*, nr. 348, s. 2a; TK. KKA, *TD*, nr. 355, s. 2a.
[24] Çİ-AKMA, *EY-H.1015-OKH.*
[25] Çİ-AKMA, *Eğrisu Yaylası İle İlgili Evâhir-i Cemaziye'l-ahir 1136 Tarihli Padişah Fermanı.*

Belge 2: Çİ-AKMA, *EY-H.1015-OKH*

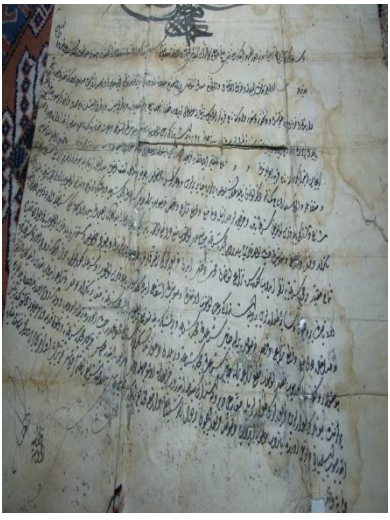

Belge 3: Eğrisu Yaylası İle İlgili Evâhir-i Cemaziye'l-ahir

1136 Tarihli Padişah Fermanı.

Yukarıda bahsi geçen hüccetin bir benzeri Ağustos/Eylül 1725 (Zilhicce 1137) yılında verildiği tespit edilmektedir. Bu hüccette, Of kazasına tabi Eğrisu demekle bilinen yer; bir tarafı umumi yol, bir tarafı Köprü Irmağı, bir tarafı Mavreya(s)

Çatağı, bir tarafı Kovanluk ve dört köşeli Anbar Taşı ve bir tarafı da kayalık ile sınırlıdır. Mahkeme heyeti tarafından adı geçen Eğrisu Yaylak'ına çıkıp mahkeme meclisi kurularak, Of kazasına tabi Şur köyü ahalisinden Ahmed Ağa, İbrahim oğlu Hasan Paşa, Mustafa Çelebi oğlu Hasan Efendi, Beşir oğlu Molla Hüseyin, Mustafa oğlu Molla Mehmed, Bektaş oğlu Molla Mustafa ve sâir köy ahalisi ve Hopşera köyünden İslam oğlu İbrahim Paşa ve diğer İbrahim Paşa, Uzun Hüseyin oğlu Molla Süleyman ve sâir köy ahalisi; eskiden bu güne dek Eğrisu adlı yaylağı Kadahor, Hopşera, Şur ve Ogene köylüleri ile birlikte müşterek tasarruf ederken, Şur köyünden Mehmed Paşa oğlu Murteza Çelebi, Molla İsa oğlu Molla Hasan ve kardeşi İbrahim ve diğer kardeşleri ile aynı kazaya tabi Ogene köyünden Hacı Süleyman, Molla İbrahim ve Ahmed, Ömer oğlu Osman, Tenbel İbrahim ve sair köy ahalisinden bazı kimselerin müstakil çayır sarıp ve tarla açarak fukaraya zulm ettiklerini ve bu nedenle kendilerinden davacı olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine dava edilenler mahkemede adı geçen yaylaktaki müstakil çayır sarma ve tarla açma eylemi ile alakalarının olmadığını, eskiden beri bu yaylaktan hayvanlarının diğer köylülerin hayvanları ile birlikte otlandığını bildirdiler ve daha önceleri verilen hüccet-i şer'iyyeye ve fermâna uygun hareket ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine mahkeme heyeti dava edilenlere gerekli uyarılarda bulunarak; Eğrisu Yaylağı'nın Kadahor, Hopşera, Şur ve Ogene köy ahalilerinin ortaklaşa istifade ettikleri yer olduğu hususunu tekrar kayıtlara geçirdi.[26]

Eğrisu Yaylası ile ilgili bulunan ilk kayıtlar yukarıda verilen arşiv belgeleridir. Ancak, Hasan Umur, Of'ta on sekiz sene mahkeme başkâtipliği yapan Rizeli Sekbanoğlu Saffet Efendi'den naklettiğine göre; Solaklı Deresi'nin yukarı köylerine ait 1000 Hicri tarihlerinde bir yayla davası ile ilgili iki ferman bulunduğunu belirtmektedir.[27] Muhtemelen bu fermanlar Eğrisu Yaylası ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Ağustos/Eylül 1725 tarihli Eğrisu Yaylak'ı hüccetinde geçen ferman bunlardan biri olmalıdır.

[26] Çİ-AKMA, *Eğrisu Yaylası'na Ait Hicri 1137 (1725) Tarihli Of Kadısı Hücceti* (*EY-H.1725-OKH*)
[27] Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, s. 9-10.

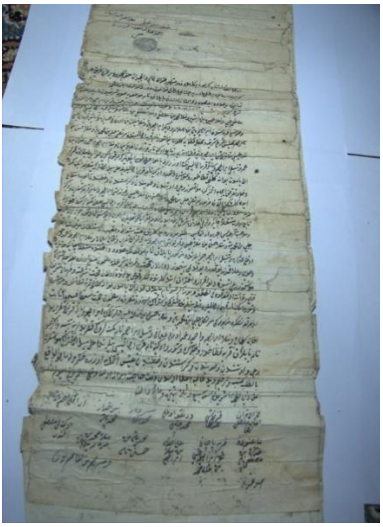

Belge 4: Çİ-AKMA, *EY-H.1137-OKH*

Of'un Türkleşme ve İslâmlaşmasında Maraşlıların Etkisi

Maraşlı Şeyh Osman Efendi ile kardeşlerinin Of ve Çaykara'da İslâmiyet'i yaydıkları rivayetine ihtiyatla bakmak gerekir. Nitekim 1552-1553 yılları akabinde yapılan nüfus ve arazi sayımında büyük oranda ihtida hareketine rastlanmamaktadır. 1583 tarihli sayım defterlerine göre ise bugünkü Çaykara ve Dernekpazarı ilçeleri köylerinde Müslüman topluluk içinde görülen büyük nüfus artışının, ihtida yoluyla gerçekleşen bir artış olmayıp, Osmanlı Devleti'nin muhtelif sancaklarından gelen Müslüman Türklerden kaynaklandığı ortaya konulmuştur.[28]

Tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre bugünkü Çaykara ilçesi dâhilinde 1486[29], 1515[30] ve 1520[31] yıllarında 5'er kişi, 1554'te 70 kişi[32], 1583 yılında da 921 kişiden oluşan bir Müslüman topluluğu yaşamaktaydı.[33] XVI. asrın sonlarında 1000 kişiye yaklaşan Müslüman nüfusun çoğunun dışarıdan geldiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.[34] Az sayıdaki yerli halkın ihtida ettiği

[28] Bostan, "XVI. Asrın Sonlarında Çaykara'da Sosyal ve İktisadi Hayat," *Çaykaralılar*, 6 (1994), s. 14, 16-17; a. mlf., "Çaykara ve Derekpazarı Tarihi," s. 25-30, 38-47; a.mlf, "XV-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası," s. 39-46.
[29] BA, *MAD*, nr. 828, s. 294.
[30] BA, *TD*, nr. 52, s. 408.
[31] BA, *TD*, nr. 387, s. 745.
[32] BA, *TD*, nr. 288, s. 386, 387-388, 389, 390-391, 405-406, 413, 436-437.
[33] TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 195b, 205b, 206a-206b, 208a-208b, 212b-213a, 214b, 215a-215b.
[34] Bostan, "XVI. Asrın Sonlarında Çaykara'da Sosyal ve İktisadi Hayat," s. 14, 17.

görülmektedir.[35] İlk *Tahrir Defterleri*'nde görülen Hıristiyan Türk gruplarının[36] zaman içinde giderek azaldığı dikkatten kaçmamıştır. Muhtemelen Müslüman olanlar bu Hıristiyan Türk topluluklarıdır. Nitekim 1583 tarihli defterde Gorgor n.d. Paçan köyünde Karaman diye nitelendirilen Abdullah oğlu Mustafa buna örnektir.[37] Dernekpazarı, Hayrat ve Of ilçelerinde de aynı durumun söz konusu olduğu arşiv belgelerinden ortaya çıkmaktadır.[38]

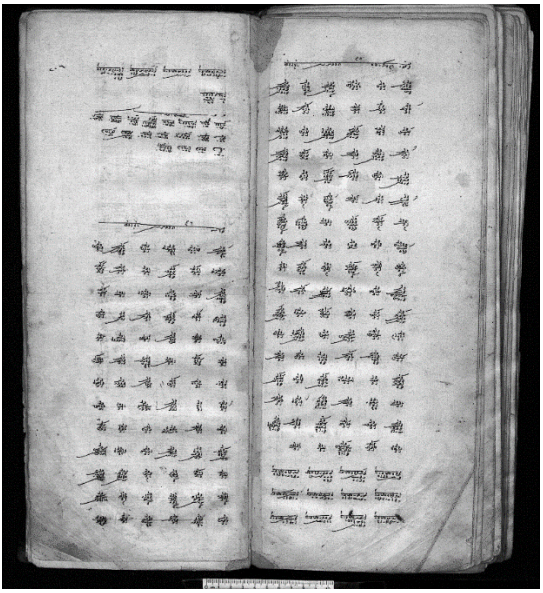

Belge 5: TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 205b-206a.

XVII. yüzyıla gelince Çaykara ilçesini çevreleyen alanda 1654 yılı kayıtlarına göre Holayısa-i Kadahor köyünde cizye vergisi veren 3 hâneden başka gayr-i Müslim kaydedilmemiştir. 1681'de de 40 hânesi derbentçi ve 380 hânesi de avarız vergisi veren hâneler olmak üzere toplam 420 hâneden oluşan yaklaşık 2.100 kişi yaşamakta olup bunların hepsi Müslümanlardan teşekkül etmekteydi.[39]

XV. yüzyılda Of kazasında, nüfusun çoğunluğunu gayr-i Müslimler teşkil etmekteydi. Müslümanlar yaklaşık 500 kişiden ibaretti. Toplam kaza nüfusunun % 3.5'ini Müslümanlar, % 96.5'ini de Hıristiyanlar meydana getirmekteydi. Müslüman nüfusun 11 hânesi yeni Müslüman olan kişiler idi. Toplam Müslüman

[35] Bostan, "XVI. Asrın Ortalarında Çaykara," *Çaykaralılar*, 5 (1993), s. 34-35.
[36] Bostan, "XV. Asrın Sonlarında Çaykara," *Çaykaralılar*, 1 (1992), s. 5-6.
[37] TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 205b.
[38] Bostan, "XVII. Yüzyıl Avârız Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfusu ve Etnik Yapısı," *XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 9-13 Eylül 2002)-Kongreye Sunulan Bildiriler*, II/1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), s. 414-425; a.mlf, "Çaykara ve Dernekpazarı Tarihi," s. 31-33, 38-41.
[39] Bostan, *Karadenizde Nüfus Hareketleri*, s. 156.

nüfus içindeki yeni Müslüman olanların oranı % 11'e tekabül ediyordu. 1515'te Of kazasının nüfusu yaklaşık 17.400 kişiden meydana gelirken; bunların 750 kişisi Müslümandı. Bu tarihte Müslümanlar toplam nüfusun yaklaşık % 4.3'üne karşılık gelmekteydi. 1554'te kaza nüfusu 16.500 kişiden ibaretti. Müslümanlar tahmini kaza nüfusu içinde 2.350 kişilik nüfusla % 14.24'lük bir orana sahipti. 1583'te Of kazasının tahmini nüfusu 20.700 kişiden ibaret olup bu nüfusun % 32.13'ünü (6.600 kişisini) Müslümanlar, % 67.87'sini (14.100 kişisini) de gayr-i Müslimler teşkil etmekteydi.[40]

Tablo I: XVI. Yüzyılda Of Kazası'nın Nüfusu

Yıllar	Toplam Nüfus	Müslümanların Sayısı	Müslümanların Yüzdelik Oranı
1515	17.400	750	% 4.3
1554	16.500	2.350	% 14.24
1583	20.700	6.600	% 32.13

Grafik 1: XVI. Yüzyılda Of Kazasının Nüfus Grafiği

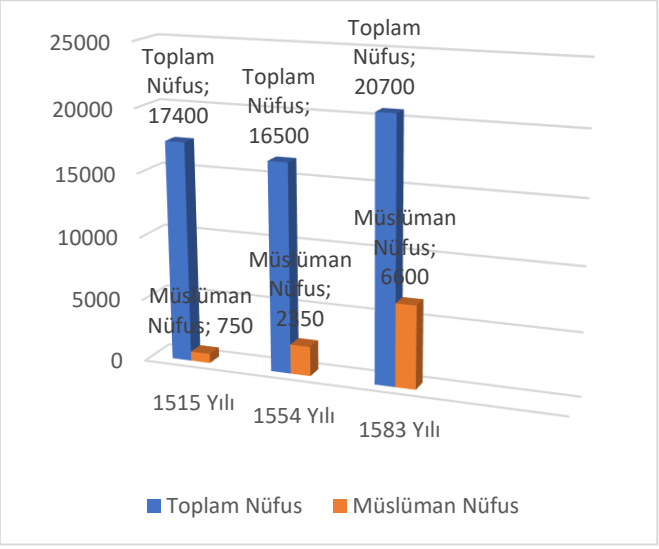

[40] Bostan, "XV-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası," s. 53-59.

Grafik 2: XVI. Yüzyılda Müslüman ve Gayr-i Müslim Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Çizelgesi

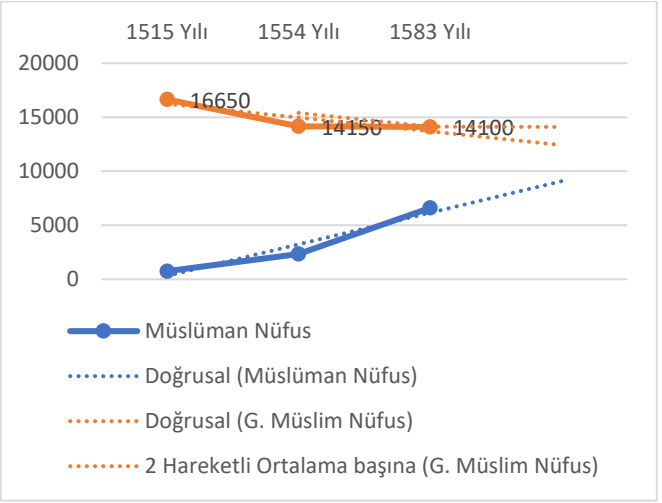

XVII. yüzyıla gelince; bu yüzyılın sonlarında Of kazasında avarız vergisi vermekle yükümlü 2.049 hâne, 151 hâne de avarızdan muaf bulunmaktaydı.[41] Bunların 2.130 neferi Müslüman ve 70 neferi de Hıristiyan olup, yaklaşık 11.000 kişilik nüfusa karşılık gelmekteydi.[42] Müslümanlar toplam nüfusun 10.650 kişisini (% 96.61'ini) teşkil ederken, gayr-i Müslimler 350 kişilik nüfusla % 3.19'unu oluşturmaktaydı. 146 neferin derbentçi,[43] I neferin imam ve l neferin doğancı olarak kaydedildiği[44] ve 3 nefere de muafiyet verildiği görülmektedir.[45] Defterde derbentçi olarak kaydedilen reaya Hopşera ve Holo köylüleri idi. Bu iki köy halkının tamamı Müslüman olup hepsi derbentçi yazılmıştır. 40 neferi Hopşera ve 106 neferi de Holo'dan olmak üzere toplam 146 nefer derbentçi tayin edildiklerinden avârız vergisinden muaf tutulmuşlardır. Bunlar *"Kanlık nâm derbendden Ağaçbaşına varınca"* devam eden derbentlerin derbentçisi olup, gelip geçen yolculara hizmet etmek ve bunların *"mallarına ve davarlarına zarar"* verdirmemek üzere görevlendirilmişlerdi.[46] Bu da 1681 yılından önce bölgede yaylaların bulunduğunu ve yaylacılık yapıldığının bir başka göstergesidir. Yine 1650-1651 tarihli avârız hânelerini ihtiva eden defterde[47] Holo ve Hopşera köylerinin bulunmaması avârız vergisinden muaf olduklarını, dolayısıyla

[41] BOA, Kamil Kepeci (KK), *Mevkufat Kalemi* (*MK*), nr. 2697, s. 30b-45b.
[42] Bostan, "XVII. Yüzyıl Avârız Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfusu ve Etnik Yapısı," s. 421.
[43] BOA, KK, *MK*, nr. 2697, s. 44b-45a.
[44] Holayısa köyünde imam olarak kaydedien Abdullah b. Sinan ile Visir köyünde doğancı olduğu belirtilen Beşir b. Mehmed'in köy yekünlarında avârız veren reâyâ gibi değerlendirilmekle beraber (bk. BOA, KK, *MK*, nr. 2697, s. 38b, 42b) kazanın toplam avârız sayısı verilirken hesaba katılmadıkları tarafımızdan yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır.
[45] BOA, KK, *MK*, nr. 2697, s. 40a, 41a.
[46] BOA, KK, *MK*, nr. 2697, s. 45a.
[47] BOA, KK, *MK*, nr. 2605: 18a-18b.

derbentçilik görevi yaptıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim 1583 tarihli Tahrir Defteri'nde Holo köyü "*nâm-ı diğer Arşela*" kayıtlarıyla ve herhangi bir muafiyeti olmadan kaydedilmektedir. Yine Hopşera adlı yerleşim birimi bu tarihte Holo köyünün bir mahallesi olarak ilk defa kayıtlarda yer almaktadır.[48]

XVI. yüzyılın sonlarında Of kazasının nüfusu yaklaşık 20.700 kişi iken, XVII. yüzyılın sonlarında nüfus 11.000 kişiye düşerek yarı yarıya azalmıştır. Bu iki asırda Müslüman nüfus 6.600 kişiden 10.650 kişiye yükselirken, gayr-i Müslim nüfus 14.100 kişiden 350 kişiye düşmüştür. Hıristiyan nüfustaki bu düşüşü ihtida ile açıklamak mümkün değildir. Hıristiyan nüfustaki büyük çaplı azalma Of kazası ile sınırlı olmayıp Trabzon vilayetindeki bütün idari birimlerde söz konusudur. Nitekim vilayet dâhilinde XVI. yüzyılın sonlarında tahmini nüfus yaklaşık 250.000 kişi (110 bin kişisi Müslüman, 140 bin kişisi Hıristiyan) iken, XVII. yüzyılın sonlarında 90.000 kişiye (80 bini Müslüman, 10 bini Hıristiyan) düşmüştür.[49] Bir asırda Trabzon vilayeti dâhilinde hem Müslüman ve hem de Hıristiyan nüfusta büyük çapta azalma görülmektedir. Nitekim Müslüman nüfus 110 bin kişiden 80 bin kişiye, Hıristiyan nüfus da 140 bin kişiden 10 bin kişiye düşmüştür. Ortaya çıkan bu durumun ihtida ile bir ilişkisi olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo II: XVII Yüzyılda Of Kazasının Nüfusu

Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus	Gayr-i Müslim Nüfus	Müslümanların Yüzdelik Dilimi	Gayr-i Müslimlerin Yüzdelik Dilimi
11.000	10.650	350	% 96.61	% 3.19

Tablo III: XVI. ve XVII. Yüzyılların Sonlarında Of Kazasının Nüfusu

Yüzyıllar	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfusu	Gayr-i Müslim Nüfusu
XVI. Yüzyıl	20.700	6.600	14.100
XVII. Yüzyıl	11.000	10.650	350

[48] TK. KKA, *TD*, nr. 29: 209a-209b.

[49] Bostan, "Fetihten Yunan İsyanına Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinin Demografik Yapısı," *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ankara: Serander Yayınları, 2007), s. 130-132.

Grafik 3: XVI. ve XVII. Yüzyılların Sonlarında Müslim ve Gayr-i Müslim Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Çizelgesi

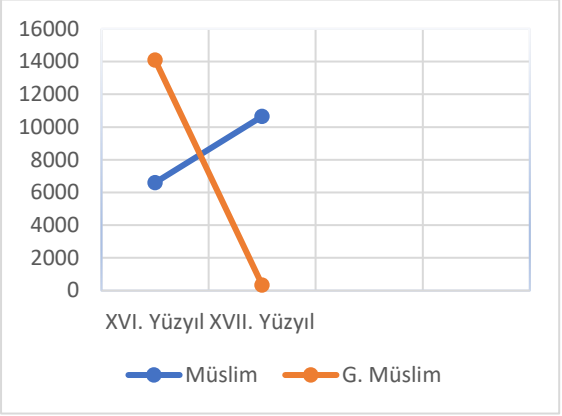

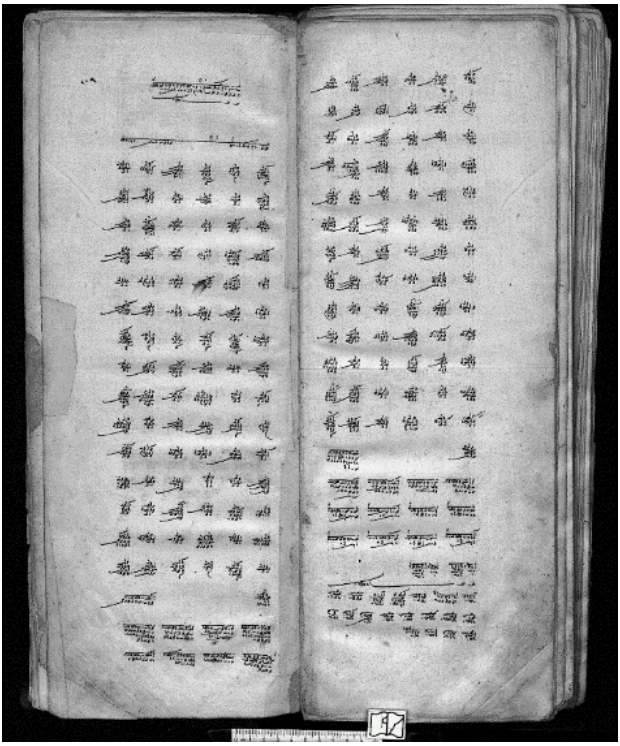

Belge 6: TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 208b-209a.

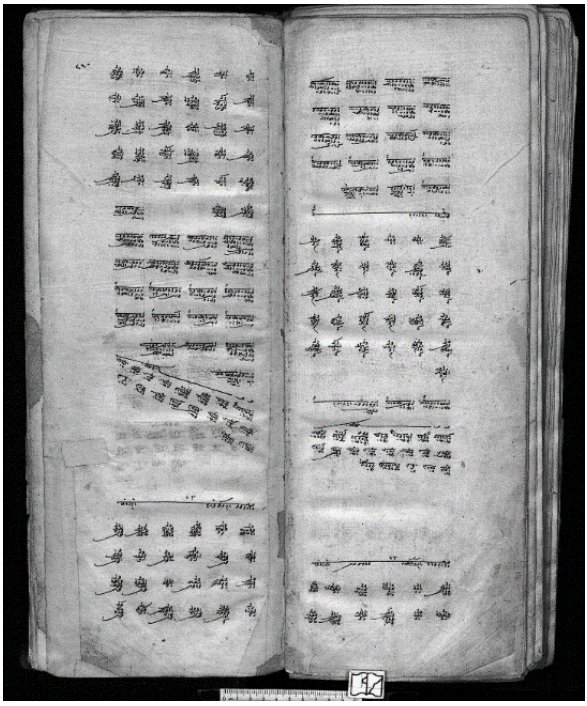

Belge 7: TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 209b-210a.

Trabzon vilayeti ve Of kazasındaki nüfusun azalmasında en büyük etken Celali İstilası ile başlayan kargaşanın, Kazak, Abaza, Gürcü ve Megrel baskınlarının ve yöneticilerin haksız uygulamalarının büyük payı bulunmaktadır. Nitekim 1609 tarihli bir mühimme kaydında Trabzon ve Rize kazalarında gayr-i Müslim nüfus "*on beş bin neferden*" fazla iken, 1609 yılında "*iki bin beşyüz nefere*" düştüğü kaydedilmektedir.[50] Bu saldırılar sonucunda halkın "*ekseri*"sinin Rumeli, Kefe ve Bursa taraflarına gittiklerinin belirtilmektedir.[51]

[50] BOA, *Mühimme Defteri* (*MD*), nr. LXXVIII, s. 678/1762. XVI. yüzyılın sonlarında Trabzon ve Rize kazalarının gayr-i Müslim nüfusunun 15 bin hâneden fazla olduğuna dâir bk. Bostan, *XV–XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), s. 255.

[51] BOA, *MD*, nr. LXXVIII, s. 678/1762; Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububâttan Alınan Vergiler*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1964), s. 20 dpn. 70-71; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Meyyir Kalaycıoğlu, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s. 338-340, 351.

Belge 8: BOA, *MD*, nr. LXXVIII, s. 678/1762.

Of kazasında ihtida gerçekleşmekle beraber, büyük çapta bir ihtidadan söz etmek mümkün değildir. Nitekim nüfus verileri buna izin vermemektedir. Elbette Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve kardeşlerinin, daha sonra bunların çocuk ve torunlarının İslâmı anlatmada, Hıristiyanların İslâma ısınmasında ve Müslüman olanların inançlarının pekişmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bir taraftan bölgenin şenlendirilmesi için Türkmen nüfusun Of ve çevresine yerleşmelerinde önemli katkıları olmuştur. Ancak din değiştirenlerin önemli bölümünün Kıpçak, Bulgar ve Peçenek Türkleri olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim Hasan Umur, Of'un bir Kuman yurdu olduğunu,[52] Cansız Hoca da Peçenek Türklerinin Of'a yerleştiğini belirtmektedir.[53] Müslümanlığı tercih edenlerin arasında Bacan/Paçan, Balaban, Cordan, Karaman, Kaçal ve Kuman/Kıpçak boy ve oymakları bulunmaktaydı. Ayrıca bölgede Kuman/Koman/Kumanit, Kaçal ve Paçan yer adlarının varlığı gözden uzak tutulmamalıdır.[54]

Sonuç

Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve kardeşlerinin Of'a geldiği, kendisine İslâmı anlatma ve özellikle Eğrisu ve bölgedeki yayla ve mezraları şenlendirme ve mamur hale getirme görevi verildiği arşiv belgelerinden ortaya çıkmaktadır. Saçaklızâdelerle kurulmaya çalışılan ilişkisi şüpheli ve gerçeğe yakın değildir. Şeyh Osman Efendi adıyla anılan zaviyesinin Şur, bugünkü Çaykara ilçesine bağlı Şahinkaya köyünde bulunduğu kayıtlardan tespit edilmektedir. "*Ta'lîm-i din ve va'az etmek*" görevinin kendisinden sonra adı tespit edilemeyen oğluna ve sonra da

[52] *Of ve Of Muharebeleri*, s. 6.
[53] Günaydın, *Cansız Hoca*, s. 214.
[54] Bostan, Trabzon Sancağı, s. 339, 340; a.mlf, "XV-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası," s. 36-38.

torunu Şeyh Osman Efendiye verildiği ortaya çıkmaktadır. Bölgedeki Hıristiyan nüfusun azalmasında ihtidanın payı olmakla birlikte, büyük boyutta olmadığı, Celali İstilası sonrasında Hıristiyanların büyük çoğunluğunun bölgeyi terk ederek Rumeli, Kefe ve Bursa taraflarına gittiği ve bir daha bölgeye dönmediği tespit edilmektedir. İhtida ederek Müslüman olanların büyük bir bölümünün Hıristiyan Kıpçak / Kuman, Karaman, Peçenek, Bulgar ve Kaçal Türklerinden olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Asıl büyük Müslüman Türk kitlesini, fetihten sonra bölgeye yerleştirilen Çepni, Karaman, Akkoyunlu ve Maraşlı Şeyh Osman Efendinin de mensup olduğu Dulkadirli Türkmenlerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır.